

ЕВГЕНИЯ КАЛИНОВА, ИСКРА БАЕВА. БЪЛГАРСКИТЕ ПРЕХОДИ 1944-1999.

София, Издателство „Тилиа“, 2000, 320 с.

През последните десет години погледът на политици, интелектуалци и широка общественост беше до голяма степен обърнат назад, към близкото минало. Времето, наречено „реален социализъм“ или тоталитаризъм, изцяло бе отричано, обругавано, обвинявано за днешния нерадостен ден на българите. Извървян бе и сложен път на лутане, на търсене на верния начин за трансформация на социалистическото общество в демократично, в пазарно, в модерно европейско. Не липсваха и естествените, поради изпълненото със сериозни трудности ежедневие, носталгично-възкресяващи спомени за социалната сигурност, която същото това минало даваше на гражданите.

Всички тези, а и редица други неща се случиха в самия край на ХХ столетие, без който и да е от участниците в събитията да имаше цялостна и задълбочена представа за характера на обществото, назовавано най-общо социалистическо. И въпреки че на книжния пазар се появиха многобройни мемоарни издания, появиха се и конкретни изследвания за отделни процеси, събития и личности от времето непосредствено след края на Втората световна война до падането на Берлинската стена, а и след това, чувството за липсата на книга, която да представи в развитие и обективно-оценъчно изминалите петдесет и пет години си остана. Нещо повече. Напоследък все по-често се чуват упреци към българските историци, че не са свършили тази изключително необходима и важна за обществото задача.

И като че ли до края на 1999 г. подобни обвинения имаха някакъв резон. Такива констатации обаче продължиха да се правят и след февруари 2000 година, когато в голяма част от книжарниците в страната се появи историческият очерк „Българските преходи 1944-1999“ на две утвърдени отдавна в науката авторки, които са и преподавателки в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, гл. ас. д-р Евгения Калинова и доц. д-р Искра Баева. Една книга, която представлява цялостен, научно-задълбочен, документално богат илюстриран и същевременно историографски информиращ прочит на социално-политическото, международното, стопанското и културното развитие на България от началото на Втората световна война до наши дни. Изданието има и няколко изключително полезни приложения — кратки биографични бележки за министър-председателите след 9 септември 1944 г., на членовете на регентския съвет, на президентите и на някои от най-изтъкнатите политически дейци, дали своя принос в управлението на страната в продължение на последните 55 години на ХХ век; статистически таблици, представящи броя на населението според отделните преброявания, естествения прираст, потреблението на основни хранителни продукти и др. Представена е и подробна хроника на основните събития от политическия, стопанския, международния и културния живот през същото това време. Книгата завършва с именен показалец и списък на съкращенията. Изброявам подробно всички тези приложения, защото напоследък те липсват в другите подобни издания, тъй като изискват изключително много усилия, които повечето автори предпочитат да си спестят. Дори само тази информация е доказателство, че на читателя е предоставено едно повече от полезно и определено уникално издание, каквото не се е появявало през последните десет години. И въпреки че и преди 1989 г. са издавани книги, посветени на историята на България след Втората световна война, в никоя от тях няма характеристика на обществото, наричано социалистическо, в никоя от тях, по понятни причини, не са проследени обективно процесите, не е правена съпоставка между

различните фактори — външни и вътрешни — които предопределят формирането и развитието на държавния социализъм. В книгата на Е. Калинова и И. Баева това е направено. Когато към всичко това прибавим и факта, че авторките не са се задоволили само с периода до падането на Берлинската стена, а, въпреки всички рискове да бъдат обвинени в субективизъм, са проследили максимално безпристрастно, но пълно и предпазливо-оценъчно изминалите десет години на нов преход — към пазарно, демократично общество, стойността на очерка става още по-голяма. Така, без да пристъпват към конкретна съпоставка между двата прехода — този от средата на 40-те и този от началото на 90-те години, със самото изложение те предоставят на читателя възможността сам да открива и общите моменти (а такива безспорно има и те са обусловени от специфичните български социополитически и социалнопсихологически особености) и различията между тях.

Избраният подход — едновременно хронологически и проблемен — е предопределил и структурата на очерка. Заглавията на отделните глави и параграфи (напр. *Преход на България към съветски социализъм, България в изпитанията на Втората световна война, Години на „народна демокрация“ — 1944-1947 г., Политическото противопоставяне 1945-1947 г., „Чистия“ сталинизъм в България 1948-1953 г., Българският вариант на сталинизма в културата, В утробата на кита. Живковизъм — 1953-1985 г., Интелигенцията между сталинизма и живковизма* и др.) ясно фиксират водещата тенденция през конкретно визирания период, като отделният възлов проблем е изведен докрай, и по този начин се дава възможност да се вникне в логиката на отделното събитие или явление. В същото време краят на всеки раздел естествено отваря страницата към следващия исторически момент и така едновременно кръгово завършено и диалектически отворено изложението подрежда, изяснява, извежда докрай всеки отделен процес, който протича във вътрешно-политическия, международния, стопанския и културния живот на страната в най-ново време.

Изключителната изворова и историографска осведоменост на авторките им е позволила да разкрият и някои моменти, доскоро неизвестни или пък остро дискутирани в публичното пространство. Така въпросът за 16-а република, поставен на дневен ред на пленум на ЦК от 4 декември 1963 г., е разгледан в контекста на специфично-живковското управление, когато в името на постигане на определени икономически цели, съществени за страната в конкретния момент, Т. Живков използва всякакви средства, дори и такива, които на пръв поглед изглеждат безумни. Анализирани са и един „феноменален“ за времето си акт — писмото на седемте стари активисти на БКП до централния комитет на партията от 1 юни 1960 г., в което те правят остро критичен анализ на състоянието на българското общество в конкретния момент. Проследени са както мотивите за тази стъпка, така и съдбата на тези комунисти, репресирани и отстранени завинаги от обществената сцена.

Специално внимание е отделено на спецификата на българското дисидентство — една тема, която до днес остава не само дискуссионна, а и комплексираща за мнозинството българи. Точно и аргументирано са разкрити ходовете на управляващите и главно на Т. Живков по време на съветската „перестройка“, когато комунистическата партия прави последния опит да се задържи на власт. Именно в годините 1985-1989 съветският модел, утвърден окончателно в България, а и в другите източноевропейски страни в началото на 50-те г., е изчерпал докрай възможностите си да се развива в рамките на социалистическата и световната общност, изчерпал е способността да се задържа на историческата сцена, като експериментира в политическата, стопанската и културната

сфера, като реформира отделни институции, като затяга или либерализира духовния климат в страната. Всичко това е представено по един едновременно научнообоснован и атрактивен начин от авторките, от страниците на книгата оживяват събития и личности, читателят съпреживява отделни житейски и творчески съдби. В този очерк историята е одухотворена и очовечена, от анонимност са извадени лица и факти, процеси и явления.

Така естествено се стига до последната част от същинското изложение, която е озаглавена: „Българският преход към демокрация и пазарна икономика — връщане към европейския модел“. Тук изложението на места достига динамизма на хрониката, без от това да се загубват анализът и оценките. Всичко това обаче е направено ненаатрапчиво, авторките са предпочели ролята на наблюдатели, а не на съдници. Ясно се усеща опитът да се разберат причините за лутания и търсения, за сполуки и несполуки, а не да се отправят прокурорски обвинения.

Всеки, който прочете този исторически очерк, добива цялостна представа за българския обществен живот след Втората световна война, за относително спокойното битуване в условията на биполярния модел и твърде сложното развитие в постмодерната епоха. Като професионални историци обаче авторките, водени от ясното съзнание че нищо в историята не започва от една, макар и ясно фиксирана дата, а процесите следват определена логика и имат своята предпоставка в предходния социополитически и стопански живот, са проследили накратко и в акценти биографията на България от началото на XX век до началото на втория световен военен конфликт. Специално внимание е отделено на специфичното географско положение на страната ни, което предопределя и отношението на големите държави към нас, предопределя и голямата зависимост на вътрешнополитическото ни развитие от собствените интереси на големите европейски страни. Така читателят успява да разбере както изпитанията на България през Втората световна война, така и лишаването ѝ от право на избор в първите години на преход към съветски обществен модел. Така по-ясно се очертава и зависимостта на еволюцията на българския държавен социализъм от промените в центъра — Москва. Така са обяснени и сложните лавирания на управляващия комунистически елит в продължение на почти пет десетилетия да провежда политика, която да е в интерес както на собствената държава, така и на собствения му егоистичен интерес, свързан преди всичко със стремежа да запази собствената си власт. Така българите получават научни аргументи, а не пропагандно манипулируеми факти за критичното си отношение към близкото ни минало, така те по-ясно могат да определят и гражданската си позиция през днешния ден.

Естествено е при такова първо по рода си и при това твърде амбициозно начинание читателят да остане и неудовлетворен в някои отношения. Ако нещо обаче наистина липсва в този повече от сполучлив опит за цялостност и панорамност в представяне на модерното ни историческо битие, това е директната и пунктуална съпоставка между двата прехода. Такава отсъства и най-вероятно авторките съзнателно са я избегнали, за да не натрапват своята теза, за да дадат възможност всеки сам да открие общото и да усети специфичното, като по този начин стане съавтор в тази летопис. Твърде вероятно е и съображението да е друго — преходът към демократично общество в България още не е завършил. А когато това стане, логично ще се появи необходимостта от ново издание — допълнено и обогатено, в което възможността за съпоставка ще бъде не само по-голяма, а и по-убедителна.

Какво би могло още да се очаква от този исторически очерк? Определено само едно — повече социалнопсихологически анализ, по-голямо вглеждане в преживяванията на българите от най-ново време. Няма съмнение, че Е. Калинова и И. Баева в близко бъдеще ще предложат една монография, в която ценностните ориентири на съвременния човек ще заемат съществено място.

В този момент историческият очерк „Българските преходи 1944-1999“ не само запълва една историографска празнота, не само представлява съществен научен принос в развитието на българската хуманитарна мисъл, а и предоставя така необходимия цялостен поглед върху историята на България от Втората световна война до наши дни, предоставя както на студентите, така и на всички интересувачи се българи познание за близкото минало и за днешния ден, познание и себепознание, без които е невъзможно пълноценното присъствие в съвременния живот, пълноценното участие на всеки от нас в демократизацията на обществото, в адаптирането към новите условия на глобализиращия се свят.

Наталия Христова